
JOURNALISTIKEN OCH JAG

Naturvetenskapen har traditionellt delat ett objektivitetsideal med vetenskapen. I journalistiken har detta kompletterats med ett krav på transparens, men enligt **Kristina Widestedt** räcker inte detta. Nyhetsjournalistiken måste lära sig att skriva "jag" på ett nytt sätt, med inspiration från begreppet "situerad kunskap".

Text: Kristina Widestedt

När den moderna nyhetsjournalistiken växte fram, med början under senare hälften av 1800-talet, användes metaforer som likställde nyhetsarbetet med en industriell produktionsprocess och jämförde reportern med kameran. Objektiv och händelsestyrd journalistik var ett nytt påfund, i skarp kontrast till de politiska inlägg och appeller som dittills präglade de ganska fåtaliga dagstidningarna och gjort dem till angelägenheter för en liten, exklusiv och företrädesvis manlig publik. Den objektiva nyhetsjournalistiken riktade sig till en vidare läsekrets: den växande medelklass som befolkade de allt större städerna, och de många arbetskraftsinvandrare som sökte sig till industrier, byggarbetsplatser och lasthamnar. Det säger sig självt att mycket hände i en storstad, och nyhetstidningen blev det naturliga medlet för att tillfredsställa människors informationsbehov.

För att bli ekonomiskt livskraftiga var det nödvändigt för nyhetstidningarna att etablera sin trovärdighet. Detta gjorde man inom ramen för en ganska okomplicerad realism, som tog för givet att världen uppfattades på samma sätt av alla. Nyheter bestod av iakttagbara fakta. Reporterns uppgift var att samla in dessa fakta med hjälp av sina fem sinnen, och sedan rapportera om dem, anonymt eller under signatur. Vad kunde gå fel? Det var en enkel, säker och kvalitetsgaranterad process. Spegeln som nyhetsjournalistiken på detta sätt höll upp mot verkligheten var klar och obefläckad, och sanningen tycktes ha sin ständiga hemvist i tidningsspaltarna. Förtroendet för pressen blev så stort att journalistiken beskrevs som samhällets dagbok över sig själv – en dagbok utan författare. Med detta synsätt framstår nyhetsjournalistiken nästan som tillkommen genom automatisk skrift: obunden av särintressen, fri från förutfattade meningar, och oberoende av politiska, ekonomiska, kulturella och sociala maktordningar.

Den amerikanske medieforskaren **Michael Schudson** beskriver denna glansperiod i nyhetsjournalistikens historia i boken *Discovering the News*, som finns på många

journalistikutbildningars litteraturlistor. Den som i denna beskrivning ser paralleller till naturvetenskapens paradigm har alldeles rätt. Nyhetsjournalistik och naturvetenskap är ursprungligen samma andas barn, även om naturvetenskapen har ett striktare prövat och mera rigoröst förhållningssätt till materien än sin slarvigare lillasyster. Men grundtanken är densamma: det är möjligt att iaktta (en del av) världen från en position utanför sitt jag. Objektivitet är således något som både forskaren och journalisten bör eftersträva: det är ett uppnåeligt ideal.

Utifrån denna premiss konstruerade den svenske medieforskaren **Jörgen Westerståhl** på 1970-talet en analytisk modell för att utvärdera innehållet i Sveriges Radios nyhetsändringar i radio och TV. Det pågående Vietnam-kriget hade väckt politisk oro för att public service-företaget skulle vara partiskt i sin nyhetsrapportering, och Westerståhl arbetade fram en instrumentell definition av objektivitet med

Journalistikens klassiska objektivitetsideal får nu i allt större utsträckning samsas med ett nytt vägledande begrepp: transparens.

hjälp av begreppen *saklighet* och *opartiskhet*, som föreskrevs i SR:s sändningstillstånd. Var och en av dessa två komponenter delades i sin tur upp i två delar. Saklighet var resultatet av *sanning* och *relevans* – det handlar alltså om själva nyhetsändringen, objektet för den journalistiska framställningen. Om en händelse inte är sann är den naturligtvis inte relevant, men även om den är sann ska dess betydelse värderas i relation till nyhetsflödet. Allt som händer är ju inte värt att rapportera om. Opartiskhet uppnåddes genom *balans* och *neutral presentation*, vilket berör den journalistiska framställningen snarare än nyhetshändelsen. Balans innebär att alla parter i ett nyhetsskeende ska få lika mycket utrymme, och neutral presentation framhäver betydelsen av att redaktionen/reportern inte tar ställning för eller emot någon part.

Westerståhls modell har problematiserats och kritiserats ur flera perspektiv under sin långa karriär. I den mån den används idag är det inte som innehållsanalytisk modell, utan som ett sätt att beskriva journalistikens klassiska objektivitetsideal – det objektivitetsideal som nu i allt större utsträckning får samsas med ett nytt vägledande begrepp: *transparens*. *Transparens* kallas ibland för ”objektivitet 2.0”, och betraktas då som en symbolisk uppgradering av objektivitetsidealet till en version som är bättre avpassad för det digitala mediesamhället. Begreppets huvudbetydelse, genomskinlighet, lägger fokus på vikten av öppenhet. Det kan handla om att öppet redovisa det journalistiska arbetet: hur nyhetsvärderingsprocessen sker, hur källkritiska bedömningar görs etcetera. Det kan också handla om att öppet redogöra för källors särintressen, relationerna mellan medieföretag och annonsörer, och att som redaktion öppet ta ställning för eller driva en viss fråga. I journalistiska texter

”Som journalistiska ledord har objektivitet och transparens samma syfte: att visa att jaget saknar avgörande betydelse, och att yrkesidentiteten är överordnad den personliga identiteten.”

som publiceras på webben kan *transparens* innebära att reportrar länkar direkt till sina (skriftliga) källor, så att läsaren själv kan kontrollera dem och göra en bedömning av journalistikens noggrannhet och trovärdighet. Idealt sett visar en sådan bedömning att journalistiken lever upp till de krav som kan ställas på den.

Vad journalistisk *transparens* mera sällan handlar om är det som med vetenskaplig terminologi kallas *situerad kunskap*: de koordinater i tid, rum, social miljö och livssituation som gör var och en av oss till en unik individ – som skapar vår subjektivitet, vårt jag. Inom forskningsdiscipliner som feministiska studier, postkoloniala studier, queer studies och så vidare utgör begreppet *situerad kunskap* grundvalen för engagerad kritisk vetenskap med syfte att synliggöra och stärka politiskt röstsvaga minoriteter. Som en vidareutveckling av hermeneutikens insikter att allt tolkningsarbete involverar och är avhängigt av den tolkandes person, förutsätter dessa discipliner att såväl forskare som informanter har unika personliga erfarenheter och livsförutsättningar som kan kommuniceras och förstås, men aldrig neutraliseras eller utplånas. Kunskap om strukturella missförhållanden i samhället uppnås genom att forskaren finner gemensamma mönster i de personliga erfarenheter som

individuella informanter ger uttryck för. Med detta synsätt kan man säga att det är subjektiviteten, inte objektiviteten, som utgör grunden för forskningens *transparens*, och i förlängningen också för dess trovärdighet.

Här har journalistiken andra utgångspunkter. Visst finns engagerad journalistik, journalistik som medvetet är icke-neutral, som tar ställning, som vill uppmana till politisk handling och inte bara bidra till opinionsbildning. I ljuset av de senaste dagarnas händelser ligger det nära till hands att ta den franska satirtidningen *Charlie Hebdo* som exempel på den sortens journalistik. Men enskilda journalister, hur engagerade de än är, använder sällan eller aldrig sin egen situerade identitet för att tala för eller till en viss grupp. Kön, ålder, klassstillhörighet, sexuell identitet osynliggörs. Den professionelle journalisten tycks betrakta världen från en plats utan koordinater. Möjligheten att säga ”jag” i en journalistisk text är förbehållen åsiktsdrivna gener som krönikan och kolumnen, eller möjligen det långa reportaget. Som journalistiska ledord har objektivitet och *transparens* samma syfte: att visa att jaget saknar avgörande betydelse, och att yrkesidentiteten är överordnad den personliga identiteten.

Varför skulle det vara ett problem? Det är väl bra att journalistiken som profession vilar på beprövade rutiner – nyhetsvärdering, källkritik etcetera – som är avsedda att garantera dess trovärdighet? Svar: ja. Det är däremot inte så bra att det oundvikliga subjektiva perspektiv som trots allt finns inbyggt i varje beskrivning av verkligheten förnekas. Objektivitet är ju också ett perspektiv, om än ett osynliggjort sådant. Det objektiva, föregivet neutrala sättet att se på världen ger uttryck för det som kritisk forskning definierat som olika former av normativitet – de många gånger ganska oreflekterade föreställningar om verklighetens beskaffenhet som anammats av en överväldigande majoritet, och som därför uppfattas som neutrala, perspektivlösa och ”naturliga”. När nyhetsjournalistiken har vant sig vid att säga ”jag” kommer en mångfald av perspektiv, åsikter och erfarenheter att mötas och se varandra i ögonen på jämlik grund, med medvetenhet om och respekt för de unika omständigheter som format varje situerad identitet. Kanske kan det lära oss som samhällsmedborgare att göra detsamma.

Kristina Widestedt är forskare och lärare i journalistik vid Institutionen för mediestudier, Stockholms universitet